

Відділ історії та теорії соціології Інституту соціології НАН України: напрями досліджень

2018 року Інститут соціології НАН України загалом, включно з усіма його науково-дослідницькими відділами, успішно пройшов атестацію за підсумками оцінювання ефективності їхньої діяльності за попереднє п'ятиріччя. Атестацію здійснювала експертна комісія, до складу якої входили українські та зарубіжні чільні науковці. Комісія дійшла висновків, що Інститут соціології НАН України загалом та всі його наукові підрозділи посідають провідні позиції в Україні за власною спеціалізацією, отримують вагомні наукові та практичні результати, є визнаними на національному і міжнародному рівнях, володіють високим науковим потенціалом та ефективно його реалізують, а також достатньо інтегровані в європейський та світовий дослідницький науковий простір. У підсумку комісія ідентифікувала Інститут соціології НАН України загалом та його науково-дослідницькі відділи зокрема як сильні наукові одиниці, що працюють у відповідній галузі науки на високому світовому рівні (категорія А).

У перебігу підготовки до атестації Інститут соціології НАН України загалом та всі його науково-дослідницькі підрозділи здійснили аудит власних програмних заasad, стратегії, напрямів та результатів діяльності. Було отримано важливу узагальнену та уточнену інформацію, яка, імовірно, становитиме інтерес для читачів щоквартальника “Соціологія: теорія, методи, маркетинг” — науковців, викладачів, прикладних соціологів, докторантів, аспірантів, студентів та інших зацікавлених осіб. Така інформація може посприяти використанню ними наукового доробку вчених ІС НАНУ, налагодженню наукової співпраці з ними, залученню до освітніх програм Інституту соціології НАН України та його дослідницьких структур.

Пропонуємо увазі читачів стислий огляд напрямів та результатів діяльності відділу історії та теорії соціології Інституту соціології НАН України.

Відділ історії та теорії соціології становить основу Інституту соціології НАН України з моменту його утворення 1990 року. Від цього часу відділ функціонує як єдиний спеціалізований академічний підрозділ історико-соціологічного і теоретико-методологічного профілю. Згідно з цим профілем, співробітники відділу виконують науково-дослідницькі роботи, в яких:

- 1) аналізують теоретичні дослідницькі програми та інші події у світовій та українській соціології;
- 2) виявляють і презентують в науковому дискурсі перспективний доробок зарубіжних та українських соціологів;
- 3) увиразнюють предметну систематику, межі концептуального простору та тематичну єдність соціологічної науки;
- 4) розкривають евристичні та пояснювальні можливості класичних і сучасних версій соціологічного теоретизування;
- 5) відстежують основні тенденції розвитку соціології в Україні та поза її межами.

Упродовж існування відділу історії та теорії соціології його науково-дослідницька стратегія водночас реалізується у чотирьох предметних напрямках.

Першим напрямом є історія української соціології. У попередні роки він реалізовувався при виконанні НДР “Розвиток соціологічної думки в Україні в XIX–XX століттях” (1991–1994) та “Українська соціологія: новітня історія з 1960-х років та

дилеми розвитку” (2009–2011). Нещодавно в межах цього дослідницького напрямку відділ розробив концепцію монографічного дослідження “Академічна соціологія в Україні (1918–2018)”, що втілена спільно з іншими відділами Інституту соціології НАН України. Загалом розвиток науково-дослідницької стратегії відділу у предметному полі даного наукового напрямку виявив себе у: 1) послідовному охопленні спочатку раннього, а згодом – сучасного періоду існування української соціології; 2) виокремленні для поглибленого вивчення її академічного сегмента. Наукові результати втілення згаданої стратегії презентовані у низці монографій і навчальних посібників: *Бурлачук В., Молчанов М., Степаненко В.* Біля витоків соціологічної думки в Україні (1996); *Захарченко М.В., Бурлачук В.Ф., Степаненко В.П.* Соціологічна думка України : навч. посібник (1996); *Михальченко М.І.* Українська афористика Х–XX ст. (2001); *Рыбицу А.* Украинская социология. Традиции, факторы, ориентиры развития (советский и постсоветский периоды) (2010); *Пилипенко В.Є.* Українська соціологія сьогодні: дослідження основних сфер життєдіяльності суспільства (2012); *Загороднюк Т.* Концепции постсоветской трансформации общества Т.И. Заславской и Н.В. Паниной (2013); *Історія української соціології / за ред. К.Батаєвої, В.Бурлачука та В.Степаненка* (2018); *Академічна соціологія в Україні (1918–2018)* (2019).

Другий напрям розвитку науково-дослідницької стратегії відділу історії та теорії соціології – вивчення тенденцій розвитку світової соціології та адаптація її теоретико-методологічного потенціалу до аналізу проблем вітчизняної суспільної трансформації. Майже три десятиліття його реалізація відбувалася в рамках низки НДР: “Теорії соціальних змін у сучасній соціології” (1994–1997); “Модернізаційні проекти оновлення суспільства на порозі ХХІ століття” (1997–2000); “Соціологічні теорії суспільної трансформації” (2000–2003); “Сучасна соціологічна теорія на тлі глобалізаційних викликів” (2006–2008); “Соціологічні концептуалізації суспільства в осмисленні модернізаційних процесів” (2012–2013); “Сучасний стан та перспективи метатеоретизування у соціології” (2017–2019). Дослідницька стратегія відділу у межах цього напрямку розвивалася шляхом підвищення рівня абстрактності та розширення масштабності предмета аналізованих версій теоретизування (від соціологічних теорій середнього рівня до загальної теорії соціології). Наукові результати реалізації згаданої стратегії презентовані у шерезі монографій і навчальних посібників: *Ручка А.А., Танчер В.В.* Очерки истории социологической мысли (1992); *Степаненко В.* Пост-индустриализм и жизненный мир: концепция образа жизни в социальной философии американского неоконсерватизма (1992); *Социологическая теория сегодня. Сборник статей американских и украинских теоретиков / под ред. В.Танчера* (1994); *Ручка А.О., Танчер В.В.* Курс історії теоретичної соціології : Навч. пос. (1995); *Мертон Р.* Социальная теория и социальная структура / под ред. В.В.Танчера (1996); *Бурлачук В.* Символ и власть. Роль символических структур в построении картины социального мира (2002); *Шульга А.* Легитимация и “легитимация”: феноменологический анализ (2012); *Степаненко В.* Громадянське суспільство: дискурси і практики (2015); *Теоретики світової соціології: життя та творчий спадок (Путівник портретною галереєю Інституту соціології НАН України)* (2015); *Шульга О.* Евристичний потенціал поняття “символічний універсум”: методологічні та теоретичні аспекти (2016); *Кримський С.Б., Пилипенко В.Є., Салюк Ю.В.* Верифікація соціальних прогнозів (методологічний аспект). 25 років по тому (2017).

Третій напрям розвитку науково-дослідницької стратегії відділу реалізовувався у теоретичному аналізі актуальної соціальної проблематики сучасного українського суспільства при виконанні таких НДР: “Соціологічний аналіз вибору Україною соціального ідеалу” (1995–1998); “Політична трансформація сучасного укра-

їнського суспільства: соціоісторичний аналіз” (1997–2000); “Соціальна ідентифікація українського суспільства” (1999–2001); “Соціологічне знання та влада: діалог теорії та політичної практики” (2003–2006); “Соціальний порядок у сучасному українському суспільстві: модернізація, самоорганізація та легітимація” (2013–2016). Зазначені НДР були спробами концептуалізації нагальних соціальних проблем в Україні з огляду на знання та досвід, набуті співробітниками відділу в перебігу попередніх історичних досліджень сучасної світової соціології. Тобто науково-дослідницька стратегія у рамках цього напрямку розвивалася шляхом рецепції, адаптації, модифікації та індигенізації світового теоретичного досвіду. Наукові результати реалізації цієї стратегії оприлюднені у низці монографій: *Михальченко М., Журавський В., Танчер В.* Соціально-політична трансформація України: реальність, міфологеми, проблеми вибору (1997); *Танчер В., Карась О., Кучеренко О.* Політичні партії та рухи у світлі “ситуації постмодерну” (1997); *Михальченко М., Самчук З.* Україна в добу межичасся (1998); *Stepanenko V.* Social Construction of Identity and School Policy in Ukraine (1999); *Михальченко М.И.* Украинское общество: трансформация, модернизация или лимитроф Европы? (2001); *Михальченко М.І., Дашутін Г.* Український експеримент на терезах гуманізму (2001); *Тарасенко В.І., Іваненко О.О.* Проблема соціальної ідентифікації українського суспільства: Соціотехнологічна парадигма (2004); *Суспільна трансформація: концептуалізація, тенденції, український досвід / за ред. В.В.Танчера, В.П.Степаненка* (2004); *Соціологічне знання та влада: суперечливі взаємовідносини соціологічних досліджень і політичної практики* (2005); *Глобалізація в соціологічному вимірі / В.Степаненко, В.Бурлачук, В.Тарасенко, О.Іваненко, В.Казаков, В.Королько та ін.* (2011); *Ukraine after the Euro-maidan: Challenges and Hopes / ed. by V. Stepanenko and Y. Pylynskyi* (2015); *Пилипенко В., Сателкіна О., Чепурко Г.* Модернізація: теорія, практика, цивілізаційний вимір (2016); *Пилипенко В., Чепурко Г.* Соціальний діалог і трансформаційні зміни в Україні (2017).

Четвертий напрям розвитку науково-дослідницької стратегії відділу історії та теорії пов'язаний із розширенням предметного поля наукових розробок за межі історії та теорії соціології у напрямку проблематики спеціальних і галузевих соціологічних субдисциплін. Зокрема, у відділі історії та теорії соціології сформувалася наукова школа аграрної соціології професора В.І.Тарасенка, в основу якої лягла концепція соціологічної діагностики сільського соціуму за умов кардинальних економічних, політичних та соціальних змін. Результати таких галузевих та прикладних розробок презентовані у монографіях та навчальних посібниках: *Тарасенко В.И.* Социология потребления: Методологические проблемы (1993); *Королько В.Г.* Основи публік рілейшнз (1997); *Економічна соціологія : навч. посібник / під заг. ред. В.М. Ворони, В.С.Пилипенка* (1998); *Королько В.Г.* Публік рілейшнз. Наукові основи, методика, практика (2001); *Королько В.Г.* Секрети предвыборной борьбы (2001); *Аграрна реформа в Україні: (Соціологічна діагностика) / М.Баланівський, О.С.Гончарук, О.О.Іваненко, М.О.Сакада та ін., за ред. В.І.Тарасенка* (2007).

Результати виконання науково-дослідницьких робіт відділ презентує науковій громадськості, органам державної влади, замовникам, закладам освіти, засобам масової інформації у формі наукових доповідей, звітів, монографій, статей, записок, рекомендацій, експертних висновків, виступів співробітників на наукових конференціях, семінарах, круглих столах, телепрограмах та прес-конференціях. Відділ історії та теорії соціології постійно підвищує ефективність оприлюднення результатів своїх досліджень, що виявляється у надзвичайно високій інтенсивності та розмаїтті шляхів такого оприлюднення. Результати досліджень транслюються громадськості через широкий спектр засобів масової інформації із особливим акцентом на телебаченні та мережі інтернет.

Серед інших напрямів діяльності співробітників відділу історії та теорії соціології:

- 1) організація та координація роботи теоретико-методологічного семінару Інституту соціології НАН України;
- 2) активізація роботи над теоретичним осмисленням та концептуальними інтерпретаціями наявної емпіричної бази даних Інституту соціології НАН України “Українське суспільство: моніторинг соціальних змін”, започаткованого у 1992 році;
- 3) співпраця з ВНЗ щодо започаткування навчальних курсів на основі результатів виконаних науково-дослідницьких робіт і консультації щодо їх впровадження, читання лекцій, рецензування кваліфікаційних робіт студентів та опонування на захисті їх, участь у процесі підготовки кадрів спеціалістів-соціологів в аспірантурі Інституту соціології НАН України, підготовка до видання навчальних посібників;
- 4) співпраця з неуніверситетськими партнерами (наприклад, іншими установами НАН України, відомчими науковими інститутами, промисловими підприємствами тощо) – плідні й взаємовигідні контакти із співробітниками останніх для обміну досвідом, інформацією і технологіями досліджень;
- 5) участь у спільних міжнародних наукових проектах, у міжнародному науковому співробітництві згідно з пріоритетністю інтеграції до європейського дослідницького простору, стажування співробітників відділу в зарубіжних наукових установах та університетах, запрошення на стажування у відділі історії та теорії соціології дослідників із зарубіжних наукових установ та університетів тощо.

*Інформацію підготував ВОЛОДИМИР РЕЗНИК,
доктор соціологічних наук,
завідувач відділу історії та теорії соціології
Інституту соціології НАН України, Київ*

Матеріал отримано 05.02.2019